

Framtidens fellesskole må bli mer verdi- og formålsorientert

Et sentralt argument i dette innspillet er at skolen må bli mer verdi- og formålsorientert. Den trenger det verdiløftet som LK20 ikke fikk.

Innspillet er strukturert slik:

Skolene trenger nye styringssignaler.....	1
Framtidens fellesskole bør være mer verdi- og formålsorientert.....	2
Framtidens fellesskole må gjøres mer attraktiv	4
Framtidens fellesskole bør utredes nasjonalt, men formes lokalt	5
Egne kilder innspillet bygger på.....	6

Skolene trenger nye styringssignaler

Et samlet Storting ville at Kunnskapsløftet 2020 (LK20) skulle være et verdiløft.¹ Det synes ikke å ha skjedd.

En ny overordnet del av læreplanverket ble fastsatt ved kongelig resolusjon 1. september 2017 som en del av lovverket. Forankret i opplæringslovens formålsparagraf utdyper overordnet del verdigrunnlaget i opplæringsloven og de overordnede prinsippene for grunnopplæringen.

Den gir også svar på hva skolens hovedoppgave er. Skolens hovedoppgave, samfunnsmandatet med sitt doble formål, tydeliggjøres: Skolen skal både danne og utdanne, og dette formålet skal prege alt arbeid, både planlegging, gjennomføring og utvikling.

Det synes ikke å være tilfelle i dagens skole. Vi har nå et betydelig strekk i laget, med stor variasjon i hvordan skolens formål blir ivarettatt og hvordan den norske skolens uttalte verdier gjøres til anvendte verdier.

En av årsakene kan være at signalene som aktørene i og rundt skoler har mottatt fra politisk så vel som administrativt nivå om hva som er viktig, i stor grad har favorisert utdanningsoppdraget.²

Kunnskapsløftet 2006 forsterket en oppfatning av at noen fag og ferdigheter er viktigere enn andre, det ble økt vekt på individuell læring, og begrepet «elevens læringsutbytte» ble sentralt. Resultatopnåelse ble viktig, og læreplanene fikk kompetansemål i stedet for

¹ Innføringen av Kunnskapsløftet 2020 og alt arbeid i grunnopplæringen skulle bygge på formålsparagrafen og være verdibasert. Stortingsmeldingen Fag – Fordyping – Forståelse: En fornyelse av Kunnskapsløftet viser dette med en modell som setter formålsparagrafen og overordnet del i sentrum. Så kommer tverrfaglige temaer, grunnleggende ferdigheter og til slutt fagene – i den rekkefølgen (Meld. St. 28 (2015–2016), fig. 4.2 «Grunnskolenes fag»). Dette er en modell som gjerne skulle vært brukt av fellesskoleutvalget.

² Ekspertgruppe for skolebidrag (2021)

prosessmål, slik det fortsatt er i LK20. Prosessmål er innholdsorienterte og beskriver hvilke temaer det forventes at det blir arbeidet med, mens kompetansemål beskriver hva læringsresultatet skal være. Skolenes og lærernes effektivitet ble ensbetydende med «synlig læringsutbytte» målt gjennom resultater som på PISA-undersøkelser og nasjonale prøver.

Kvaliteten på den enkelte lærers undervisning fikk større oppmerksomhet, formidling og tradisjonell kateterpedagogikk tok mer plass, og det ble mindre rom for kreative aktiviteter og en variert skoleuke. Et nytt nasjonalt kvalitetsvurderingssystem, med måling av elevprestasjoner i skriving, lesing, matematikk og etter hvert engelsk, forsterket fokuset på teori, og praktisk-estetiske fag kom i bakgrunnen.

Dette er styringssignaler som over flere år har favorisert utdanningsoppdraget, og som preger praksis i dagens skoler. Oppmerksomheten om mål og resultater overskygger formål og verdier i mange skoler, og utdanningsoppdraget dominerer. Slik vil det fortsette hvis ikke styringssignalene skolene mottar, endres.

At skolen både skal danne og utdanne, må komme bedre til syne i hvordan norsk skole blir styrt. Å endre verdibeskrivelsen i hver læreplan er ikke nok.³ Å endre uttalte verdier er viktig, men skal en skoles praksis være verdiinformert og troverdig, må uttalte verdier avspeiles i de anvendte verdiene. Det gjelder også den løpende styringen av skoler på alle nivåer. Er måten skolen blir styrt på, med på å hjelpe skolen å ivareta sitt oppdrag? Hvilke signaler sendes? Opplevs styringen som støtte eller som hinder for å ivareta samfunnsoppdraget? Hvis også framtidens fellesskole skal ha et danningsoppdrag så vel som et utdanningsoppdrag, bør slike spørsmål adresseres.

I hvilken grad uttalte verdier blir anvendte verdier, vil avhenge av en rekke forhold: profesjons- og ledelsessyn, rolleoppfatninger, læringssyn, skolens kultur, men også hvilke styringssignaler ledere og ansatte mottar fra nivåene over skolen.

Styringssignaler kommer både fra de formelle styringssystemene skolene er underlagt, fra det skolens aktører oppfatter at politiske og administrative skoleeiere kommuniserer om og til skolen, og fra beslutninger som tas på nivåene over skolen om dens rammer og virksomhet.

Styringssignalene bør i større grad være konsistente med – og støtte opp under – skolens formål, verdier og prinsipper, enn hva tilfellet har vært over flere år.

Nye styringssignaler kan hjelpe skoler å utvikle en mer verdi- og formålsorientert praksis.

Framtidens fellesskole bør være mer verdi- og formålsorientert

Skolen har både et danningsoppdrag og et utdanningsoppdrag. De henger sammen og er gjensidig avhengig av hverandre. (Overordnet del av læreplanverket)

Skolen er den viktigste danningsarenaen før elevene skal ut i studier, arbeidsliv og den store samfunnsarenaen som venter dem lenger framme.

³ Å endre verdibeskrivelsen i den enkelte læreplan er ett av forslagene i UiOs delprosjekt for evaluering av fagfornyelsen LK20 (Furberg et al., 2026).

I tillegg til fag skal elevene lære betydningen av normer og verdier og å måtte forholde seg til ulike mennesker i ulike situasjoner. De skal lære å kjenne seg selv og de skal utvikle sosiale ferdigheter både gjennom undervisning i fag og gjennom variert erfaring. De skal sammen utvikle små og store fellesskap innenfor rammene av et større, forstå seg selv og andre, og få venner de kan identifisere seg med og hver dag glede seg til å møte igjen.

Det har verdi både i seg selv og for faglig læring: Elever som ikke gleder seg til skolehverdagen, og som ikke føler tilhørighet, er sjelden motivert for fag, og de er i risikozonen for å utvikle ufrivillig skolefravær.⁴

Skolen skal bidra til å åpne verden for barn og ungdom, og til at elevene fungerer i denne verden på en best mulig måte ut fra sine forutsetninger. I hvor stor grad skolene ivaretar sitt doble formål, påvirkes i stor grad av hvordan skolen blir styrt.

En konsekvens av sterk mål- og resultatorientering, er at det som måles fortrenger formål. Lærere og ledere så vel som politiske og administrative skoleeiere blir mer opptatt av kortsiktige resultater og testbelagte fag. I en slik skole kan formål og verdier, etikk og moral få underordnet betydning.⁵ Det kan skje til tross for at skolen som samfunnsinstitusjon er forpliktet til å bygge på og praktisere verdiene og prinsippene for grunnopplæringen, slik overordnet del av læreplanverket slår fast. Og overordnet del er nå en del av lovverket.

En annen konsekvens er en smalere skole med en mindre variert skoledag, og dermed en skole som er det motsatte av en fellesskole: En skole der sjansen for at en elev som legger seg om kvelden har noe å glede seg til når hen tenker på neste skoledag, er mindre enn hva den ville vært i en skole med større variasjon i fag og aktiviteter. Det er i så fall en skole som støter ut, i stedet for å inkludere.

Elevene skal utvikle seg gjennom erfaring og et bredt spekter av aktiviteter, ifølge overordnet del: Det krever at skolen legger til rette og gir rom for variasjon, lek og fysisk og estetisk utfoldelse, og kontinuerlig er opptatt av å utvikle seg som et inkluderende fellesskap.

Da er ikke svaret mer av det samme, såkalt enkeltkretslæring; med enda mer fokus på utdanningsoppdraget. Framtidens fellesskole krever en bredere, mer variert skole enn dagens, men innenfor et lokalt fellesskap av etos i den enkelte skole. Skoleetos har betydning både for elevenes trivsel og for deres faglige utvikling, uavhengig av elevenes sosiale bakgrunn.⁶ Elever møter i denne skolen autoritative lærere med individuell autonomi; lærere med metodeansvar som utøver skjønn, men som samtidig er bevisst at de er rollemodeller som ikke bare representerer egne verdier og oppfatninger. De representerer også et fellesskap med delte verdier og felles normer som viser seg i deres daglige praksis i møte med elever, kolleger og foresatte, og som kan gjenkjennes fra lærer til lærer.

Hvis ledere og ansatte skal arbeide mer verdi- og formålsorientert, må mål- og resultatstyringen fra styringsnivåene over skolene ikke skape verdikonflikter, men oppleves

⁴ Utdanningsdirektoratet, 2023 Utdanningsdirektoratet (2023). *Forebygge og følge opp bekymringsfullt fravær fra skolen*. www.udir.no. Hentet 24. januar 2024.

⁵ Schwartz & Sharpe (2010): Hvis resultatmål fortrenger formål, tar det kortsiktige og målbare oppmerksomheten, og vi risikerer å forvitte moralsk.

⁶ Rutter mfl, 1979; Rutter & Maughan, 2002.

som *formålsstøttende*. Da er det økt sannsynlighet for at skolens uttalte verdier i større grad enn i dag også kan bli den enkelte skoles anvendte verdier, og styrke skolens etos.

Hvis mål og signaler ovenfra kolliderer med lokale hensyn og utfordringer, opplever de som arbeider nærmest elevene, dilemmaer og verdikonflikter. Det kan føre til at lærerne velger å holde seg til velkjente arbeidsformer. I stedet for formålsbevissthet og etos, utvikles prestasjonsorientering, og samarbeid vanskeliggjøres. I prestasjonsorienterte skoler skal det mye til før lærere prøver ut nye metoder, de risikerer å miste engasjementet, og de stiller seg gjerne negativt til skoleutvikling.⁷

I en skole med en sterkere formålsbevissthet og verdiorientering enn hva tilfellet er i dag, vil flere elever oppleve tilhørighet, mening, læring, mestring og kompetanse. En slik fellesskole er en samfunnsforberedende arena som vektlegger både utdanning og dannelse, der elever ikke bare lærer om demokrati gjennom fagene, men også lærer gjennom opplevd praksis hva demokratiske verdier innebærer i spenningsfeltet mellom frihet og forpliktelse.

Skolen må bli mer verdi- og formålsorientert. Den trenger det verdiløftet som LK20 ikke fikk.

Framtidens fellesskole må gjøres mer attraktiv

Framtidens fellesskole må være attraktiv – ikke bare for elever, men også for lærere og potensielle lærerstudenter.⁸

Undersøkelser viser at de som søker læreryrket vil arbeide med noe som for dem er meningsfullt, der de kan bidra til at barn og unge mestrer både skolegangen og livet. De har et ønske om å «utgjøre en forskjell». De vil både danne og utdanne.⁹ En mer formålsorientert skole kan gjøre skolen mer attraktiv for enda flere.

Framtidens fellesskole må også beholde lærerne de allerede har. Flere rapporter finner at det er blitt enda mer krevende å arbeide i skolen de senere år. En peker f.eks. på at undervisningen er blitt mer utfordrende på grunn av endring i elevsammensetning. Vi har fått flere elever med ulik kulturbakgrunn, flere elever med kognitive utfordringer, og flere elever som møter urolige og uopplagte på skolen fordi de ikke har fått tilstrekkelig søvn eller ernæring.¹⁰

Ansvar og arbeidspresstet tynger lærerne så vel som skolelederne som befinner seg i en klemme mellom styring ovenfra og utfordringer lokalt.¹¹ Med sterkere hierarkisk styring, mer rettsliggjøring som viser seg i flere lover og direktiver, økende rapporteringsmengde og stor oppmerksomhet om læringsresultater i fag, øker prestasjonsfokuset og arbeidspresstet

⁷ Skaalvik & Skaalvik, 2013, s. 43

⁸ Dette avsnittet bygger særlig på *En attraktiv skole* (Irgens, 2024).

⁹ Ekspertgruppa om lærerrollen, 2016, s. 176; Kunnskapsdepartementet, 2024, s. 7.

¹⁰ Nilsen & Gustafsson (2024, s.220-221): Tilbakegang i elevprestasjoner i matematikk og naturfag skyldes ikke at lærerkvaliteten har blitt dårligere, men at betingelsene for å gjøre en god jobb har blitt mer begrenset av forhold som ligger utenfor skolen.

¹¹ Nesten syv av ti rektorer rapporterte i 2023 at arbeidspresstet var svært høyt eller på grensen til det uforsvarlige (Baldersheim, Øgård & Hye, 2023).

ytterligere mens rommet for å arbeide med oppdraget Stortinget har gitt lærere og skoleledere, reduseres.¹²

Dette er utfordringer som kan vokse seg større mens vi venter på framtidens fellesskole. De fleste elever og lærere trives, men trenden går i retning av at stadig flere unge opplever å ha et negativt forhold til skolen. Et stort flertall kjeder seg, over halvparten rapporterer at de ofte eller svært ofte blir stresset av skolearbeidet, nær hver tiende elev er veldig mye plaget i skolen, og nær hver femte elev gir direkte uttrykk for at de er misfornøyde med skolen de går på.¹³ Nyere forskning blant erfarne lærere på tvers av ulike skoletyper, rapporterer svekket klasseromsdisiplin og redusert respekt for lærernes profesjonelle rolle, og påpeker behov for å gjenetablere tydelige forventninger, kombinert med tiltak og retningslinjer som styrker lærerens rolle som en autoritativ figur.¹⁴

Noen skoler har mer enn andre tatt i bruk handlingsrommet som læreplanene gir, og arbeider bevisst med sitt samfunnsoppdrag. De danner og utdanner. De utnytter ressursene i lokalmiljøet, styrker praktisk-estetiske aktiviteter, gir rom for lek, fellesaktiviteter, prosjektarbeid og tverrfaglige tema, og bruker verdiene og prinsippene i læreplanens overordnede del som et moralkompass for å vurdere hva som er rett å gjøre når de står overfor vanskelige avveininger.

Slik bygger de skoleetos: et samfunn der barn og unge utvikler et bredt spekter av ferdigheter som kan hjelpe dem å mestre det store samfunnet som venter litt lenger framme. De utvikler relasjoner og bygger fellesskap og er bevisst at en god skole med autoritative voksne ikke skapes av enkeltlærere alene, men også krever etos og kollektiv autonomi på både skole- og teamnivå. Danning og utdanning blir to sider av samme sak, og fører ikke bare til en mer inkluderende fellesskole: Det styrker også elevenes faglige læring, og fører til bedre læringsresultater i fag.¹⁵

Viser slike skoler vei for framtidens fellesskole?

Framtidens fellesskole bør utredes nasjonalt, men formes lokalt

Stortingsmeldingen Lærelyst – tidlig innsats og kvalitet i skolen (2016-2017) slo på bakgrunn av flere evalueringer fast at tiltak som planlegges og settes i gang på nasjonalt nivå, ikke har blitt godt nok tilpasset lokale behov, og heller ikke har skapt tilstrekkelig forankring.¹⁶ Ekspertgruppa om lærerrollen advarte om at konsekvensen av utviklingsprosesser preget av mangel på dialog og medvirkning kan bli reformtrøtthet.¹⁷ Ekspertgruppe for skolebidrag slo fast at de skoler som lykkes best i å løfte kvaliteten på elevenes opplæring preges av et utstrakt samarbeid: I disse skolene er det «...lærerne som driver utviklingsarbeidet med støtte fra ledelsen».¹⁸

¹² Skolens formålsparagraf ble beskrevet og utdypet i en ny overordnet del av læreplanverket («LK 20») som ble innført ved inngangen til 2020-tallet. Overordnet del ble, etter at et utkast var blitt sendt på høring og deretter revidert, fastsatt ved kongelig resolusjon 1. september 2017. Den er nå en del av lovverket.

¹³ Ungdata 2024. Gjennomført på ungdomsskoler og videregående skoler over hele landet.

¹⁴ Hatfield, 2025, s. 2261

¹⁵ Rutter & Maughan, 2002. For et aktuelt eksempel, se «Skolen ble beskrevet som kaotisk. Nå gjør elevene det bedre i alle fag»: BT Magasinet, 26.02.2026, om Ytre-Arna skule.

¹⁶ Kunnskapsdepartementet, 2018, s.89

¹⁷ Ekspertgruppa om lærerrollen, 2016

¹⁸ Ekspertgruppe for skolebidrag, 2021, s. 101

Spenningsfeltet mellom gode intensjoner og etablert praksis er med andre ord krevende. Hvis framtidens fellesskole skal oppleves viktig av de som er nærmest elevene, må den oppleves å være relevant for utfordringer ledere og ansatte er opptatt av i sin egen skole. Den bør utredes og gis føringer nasjonalt, men formes lokalt gjennom medbestemmelse og medvirkning som skaper betydning og lokal identitet. Den bør med utgangspunkt i sentralgitte rammer og føringer, verdier og formål, ha rom for utvikling av lokal egenart og etos. Hvordan skolen styres, og hvilke styringssignaler skolene mottar, vil da ha stor betydning.

Framtidens fellesskole bør ikke være lik, men ha viktige fellestrekk fra sted til sted. Og den bør oppleve styring utenfra som er i tråd med, og ikke på kollisjonskurs med, formålet og verdiene skolen er gitt.

Egne kilder innspillet bygger på

- Irgens, E.J. (2024). En attraktiv skole. I: *Rekruttering til læreryrket. Hvordan skal vi nå målet om flere lærere i barnehage og skole?* Rapport, VIRKE, s. 27-29.
- Irgens, E. J. (2024). *Skolen. Organisasjon og ledelse, kunnskap og læring*. Fagbokforlaget.
- Irgens, E. J. (2023). Tillit og skoler under press. Brenna, T. (Red.). (2023). *Hode og hender: Læring, tillit og fellesskap i en mer praktisk skole* (s. 164-176). Res Publica
- Dahl, T. & Irgens, E.J. (2023). Nytt kunnskapsløft – gammeldags ledelsestenkning? *Bedre Skole* (1) 2023, 55-57.
- Irgens, E.J. (2022). Den norske veien til en enda bedre skole. I: M. Aas & J.M. Paulsen (red.), *Ledelse i fremtidens skole* (s.97-112). Oslo: Fagbokforlaget.
- Dahl, T. & Irgens, E.J. (2022). "Organizational learning the Nordic way: learning through participation", *The Learning Organization*, Vol. 29 No. 3, pp. 229-242.
- Irgens, E.J. (2018). Historical amnesia: On improving Nordic schools from the outside and forgetting what we know. *Nordic Journal of Comparative and International Education*, Special issue. 2 (2-3), 25-38.
- Irgens, E.J. (2018). En skole med integritet. Forord i Shirley, D. *Nye perspektiver på endring i skolen*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 11-16.